

ОТОК ГОСПЕ ОД МИЛОСТИ

Познатим Шантићевим стиховима о Боки, „Лепша си од твоје приморкиње виле и свјетлија си од њеног бердана“, дон Никко Луковић је додао свој епитет за Кртољски архипелаг осликавајући га као „бисерни украс виланског бердана“.

Острвски низ Кртољског архипелага завршава се малим оточићем са самостанским просторијама и црквом подигнутом Успенију Богородице. Помиње се као црква Блажене Госпе или Госпе од Милости. Тако се зове и острво, али народ то поједностављује као „Госпин оток“ или само „Госпа“, а најчешће, просто „Оток“.

Геоморфологија Кртољског архипелага намеће претпоставку да се у дашини највеће острво, у народу познато као „Шкољ“ (некад Страдиоти или Свети Габриел а данас Свети Марко), завршавало према западу у виду двокраких вила. На врховима кракова су, вјероватно, била узвишења која су, након потонућа терена, остала ван морске површине као мала острвца — оточићи. Већем је остао назив Оток. Мање га познајемо под именом „Сењао“, као знак упозорења на плићак. Касније је на њему подигнут прави поморски сигнал.

Нема поузданих података када је на Отоку саграђен први објекат. Предања говоре о некадашњој голој хриди, спруду, порпорели; насуквању и хаварији бродова итд. Озидана обала дуж читавог острва указује да је та хрида (или спруд) била знатно мања од садашњег острва. По мишљењу попа Марка Костића који је дуго истраживао прошлост Кртољског архипелага,¹ првобитно је ту била мања војна утврда са осматрачницом и капелицом посвећеној заштитници Богоматери. Материјал за насипање терена острва данашње величине, за обзиду обале, за башту, за зидање цркве и самостанских зграда, довлачен је са

¹ Стрика Бошко, Даматински манастири (О Превалици и истраживањима попа Марка Костића), Загреб, 1930, стр. 172—174.

сусједног и не много удаљеног Шкоља, највише из блиске увале Габрио. То би објаснило нестанак остатака разних објеката и утврђења са Шкоља, па и некадашње велелепне цркве св. Габриела, а објаснило би и поријекло разних комала камене пластике којих још има на Отоку.²

Када је 1886. г. др Лазар Томановић у научној екскурзији обназио рушевине Превлаке и то описао кроз путопис у новосадском Јавору, о Отоку је забљезлио само оволико:

„Пред нама испод Кртола као да плаута црквица са неколико зидина унвоколо. То је Госпа од отока или просто Оток.

Оток Госпе од Милости

Свраћали смо и на Оток. Али пошто не знам ништа о његовој прошлости, нећу о њему за сада говорити, већ толико, да је ту био манастир католички, кога је у почетку овог вијека гром разрушио, и већ не живи ту него један старац, који отвара цркву и чува оне развалне.³

Наравно, Оток нема историју крупног значаја као што је има овај архипелаг кроз Превлаку, али има прошлост о којој би требало више знати.

² Костић под Марко, Необјављена рукописна заоставштина (чува се код Васка Костића у Тивту).

³ Томановић др Лазар, На Превлаци у научној екскурзији, Јавор бр. 33, Нови Сад, 1887.

Госпин оток има своју историју, а кроз њу је, нарочито у новије доба, имао и врло позитивну друштвено-политичку улогу.

Основни значај острвцета је садржан у појму Богоматере, од митске Јуноне, преко локалних легенди и претходних богомоља, до садашње цркве и чувеног дрвеног кипа у њој.

Дон Нико Луковић пише: „Народ у Боки на особит начин воли и штуди мајку Божју... Тако су бокељски поморци били у непрестаном духовном јединству са својим драгим код куће, гдје су се Звијезди мора молиле мајке за своје синове... да им Мајка Божја испроси срећан пут по немирној пучини...“⁴

За цркву на Отоку у народу се не каже ни „Пресвета Марија“, ни „Мајка Божја“ ни „Богородица“, ни „Блажена Дјевица“. Каже се једноставно „Госпа“. И за сам Оток се каже „Госпин оток“ или само „Госпа“.

Све што је најважније на Отоку у непосредној вези је са култом мајке. Ту, прије свега, треба поменути жртвеник из предхришћанског доба посвећен Јунони Луцини. Дон Нико Луковић каже да је то прави „археолошки раритет“ и пита се откуд је он ту донешен? Могли би се заштити зашто је тај жртвеник морао бити донешен или је ту био од постанка? Познато је да су остаци објеката са Кртољског архипелага увијек одношени, па би било чудо да је нешто и донешено.

Познавалац митологије сигурно неће проћи незаинтересовано поред овог значајног латинског споменика, иако на први поглед не плајени пажњу. У римској митологији, Јунона је супруга врхунског бога Јупитера и одговара Хетери из грчке митологије.

Јунона Луцина је заштитница породица. Њу су позивали у помоћ када људско биће угледа свјетлост дана (Lucis = свјетлост). Дословно би овај назив значио Пресвјетла Јунона или Јунона која зрачи свјетлост.

Најстарији и најпознатији храм Јунони Луцини је на планинама Циспа у Италији. У том храму су римски конзули приносили Јунони жртву сваког 1. марта (ни данашњи Дан жена или Мајчин дан није далеко од тога — 8. март). Наравно, не само у том храму. Жртвеник Јунони Луцини на Отоку свједочи да се такав церемонијал упражњавао и у нас. Из овога произлази логична претпоставка да се на Отоку налазио и предхришћански храм милосрдне Јуноне.⁵

⁴ Луковић дон Нико, Звијезда мора — штовање Мајке божје у которској бискупини, Котор, 1931.

⁵ Луковић дон Нико, Бока Которска, Цетиње, 1951.

Није утврђено од када датира прва хришћанска црква на Отоку. Подгорски из Доброте, који се овим питањем бавио 1914. г., записао је: „Аржи се да је првобитна црква Мајке Божје од Милосрђа, заједно са самостаном, саграђен на пламенине босанског краља Стјепана I“.

Да је храмова на Отоку било и прије тога свједочи један дрвени натпис на Отоку који потиче из почетка IX вијека. Он говори о утемељивању цркве св. Стефана коју подиже браћини нар Хуронус и Дана. Овај натпис је значајан и по раном помену словенског женског имена Дана (Данша). Има мишљења да је и нај археолошки налаз ту донесен:

Жртвеник посвећен Јупитер Лушци

За Оток је познато и име једног свеца. Ево што је о томе казивао отац Лав Кришић:

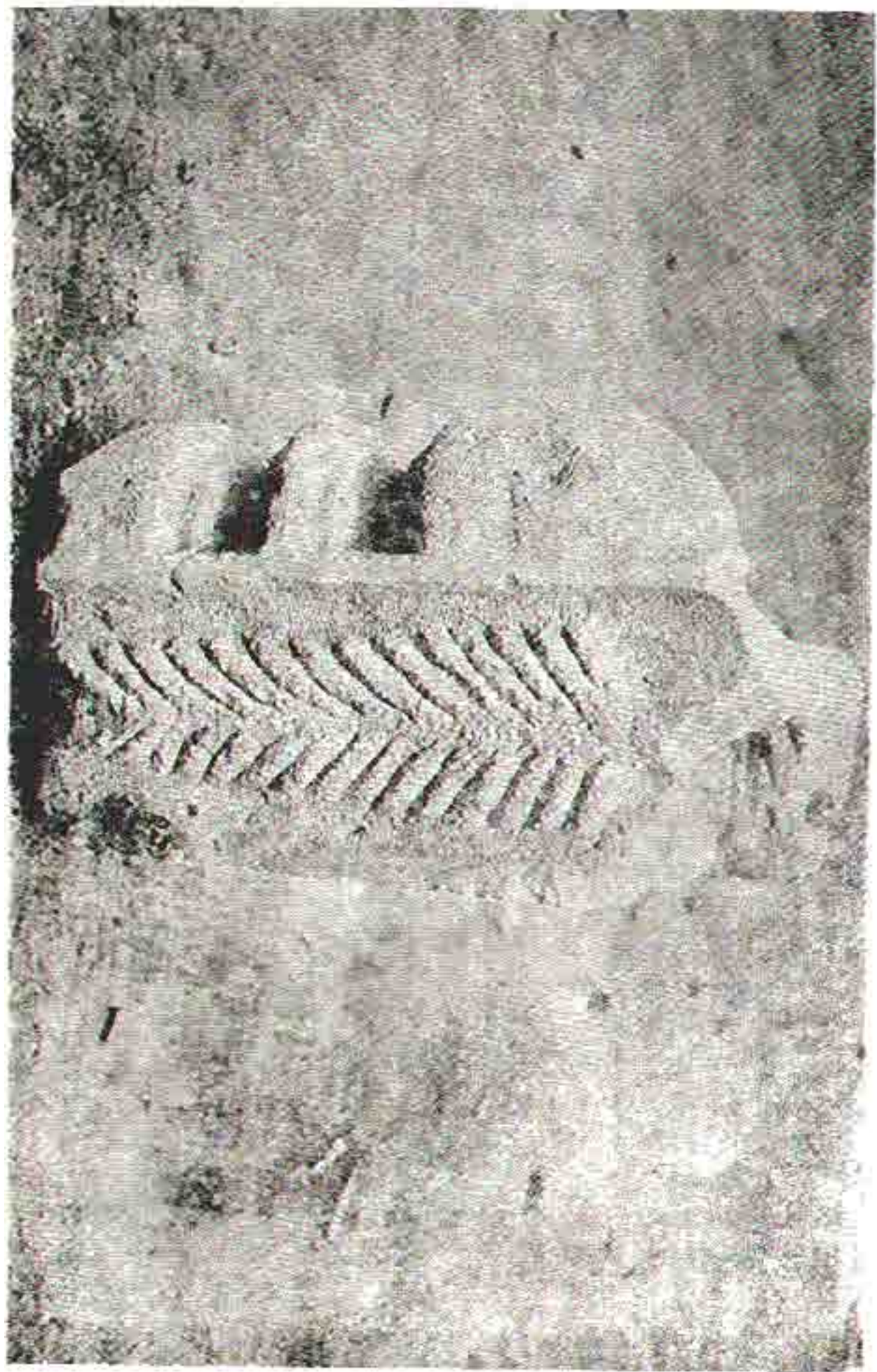
„Француски мартирологиј¹ слави 31. септембра благиан блаженог Алама из Драча ... неко доба је живио у Котору на га зову Которацином ... био је помоћник у проповиједању блаженог Антуна, надбискупа драчког ... Умро је на гласу светости у Котору 1306. године ... Према предаји, блажени Алам је био покопан на Отоку Госпе од Милости код Кртола у Тиватском заливу, у цркви испод олтара, али се не зна да ли је

¹ Подгорски из Доброте, Мајка божја од Милости на Отоку у Бици Которској, Календар Срца Исусава и Марије за 1915.

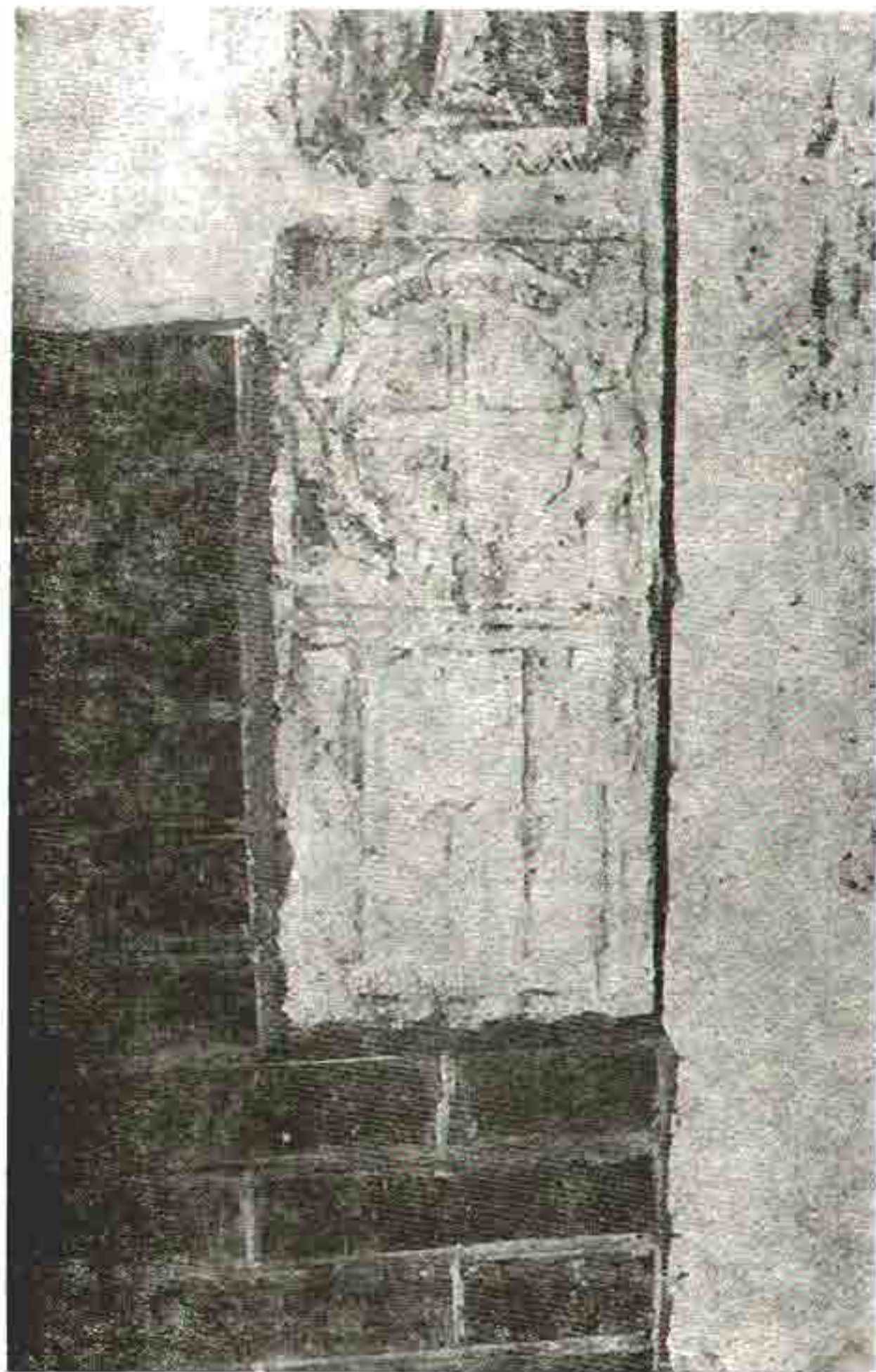
² Martirologium Franciscanum, Romae, 1938.

Комъди камѣне павѣстѣке на Отоку

Комда камене настилке сѧ Оѧока

Компани камене пласцике из Отока

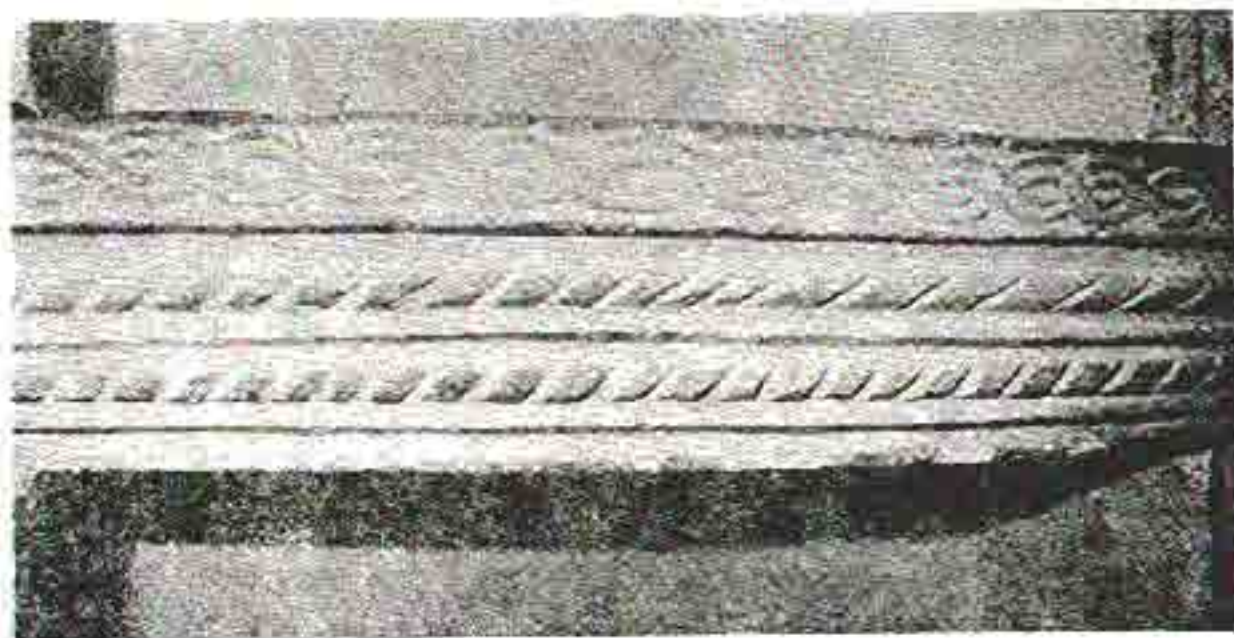
након смрти одмах био ту покопан или накладно тамо пренешен из Котора.”⁴

Дон Нико Луковић у својој књизи „Звијезда мора“ пише:
„Чудновата је историја овог светишта. Ту су се најприје заклањали свештеници који су хтјели да повучено живе (sepo-bitae). Ови су од врховне црквене власти били придружени конгрегацији тзв. Канонике Целестинаца св. Борба «in Alga» у Млетцима, који су стаи под заштиту Свете Столице.”

Не зна се када су, и зашто, Целестинци први пут напустили Отоку. Подгорски каже:

„Након дугог времена, ваља услед честих гусарских навала, оставише они самостан. Тако светинште оста пусто и занемарено... Опћина которска... видјећи да је Отоку празан и да ће га вријеме које никоме не прашта, претворити у рупевине, поправи светинште и самостан, те га године 1479. преладе бризи сиромашних синова св. Фране далматинске редодржаве.”

Аутори који су се бавили историјом Отока, нису то учинили свеобухватно. Најбољу слику ће нам показати комбинација текста од више њих.

Комади камене пластике на Отоку

„Сиксто IV, на молбу которске општине, дао га је Малој Браћи 4. јуна 1482, због чега настаде борба између конгрегације св. Борба и Мале Браће. Оdlуком папе Леона X (Giovani Medici) Отоку су добили фрањевци. Папа Леоне X је умро 1521. године па је додјела Отока фрањевцима морала услиједити ра-

⁴ Кривић отац Лав, Црква у свијету (Которски свеци), бр. 5—6, год IV, Сплит, 1969.

није, а не иза 14. децембра 1524. након укидања конгрегације Целестинаца, као што стоји у неким хроникама. Оток ће остати у посједу франјеваца све до 1800. г.⁹

Занимљиве су везе франјеваца са Отоком и хришћана из свих крајева Босне, па и оних којима су господарили Турци. Високе личности из Котора и Пераста су биле чести гости Отока. Из Херцег-Новог, нарочито прене везе са Отоком је одржавао прослављени капетан Гонзага, боље познат по имену Феранте јер је презиме мијењао. О томе нам је оставио биљешку и Томо К. Поповић:

„Покојни Феранте, као и сва његова породица, лијеп су примјер онамо вазда у свему били. Уз остало, он је у своме дому о своме трошку издржавао свећеника, који би недјељом и празником служио мису у породичној црквици св. Анне и св. Петке, која се налазила на једном брежуљку са источне стране ван града. О већим празницима позивао би он и друге свећенике из околине, да скупа у цркви служе; а то највише братре реда св. Франје са Богородичина острва — близу Тивта — и оне из села Кртола.“⁹

Вриједан важије је и један спор. „25. априла 1548. тужи франјевац Франо из Пага, настањен на Отоку... свештеника Брајана, пароха у Кртолима, јер му као свећенику латинског обреда није дозволио читати мису у његовој цркви. Као свједок позван парох из Љешевина изјављује да му то није могао дозволити јер је чуо од владице цетињског (ab episcopo cetinensi), кад га је рукоположио, да свећеник латински не може служити на његовом олтару. Може пак на другом у истој цркви, као што је недавно служио латински свећеник из Богданшћа који је глагољан (dicitur est Sclavicus).“¹⁰

„Најезда пљачкашких хорди из Туниса и Бизерте, који су са 15 великих бемаја ушли у Бок у 22. јуна 1624. није мимовила ни Оток. Налажући се да ће ту наћи велике вриједности двије бемаје га заскочише, опљачкаше и запалише. Зачуло, дрвени Госпиш кил оста неоштећен. Обнављање је трајало двије године. Обнови су, поред домаћина франјеваца, допринијели римокатолички вјерници читаве Босне и становници Кртола обје вјероисповјести неодобравајући мухамеданска разарања овог светилишта. То је створило погрешне закључке код којорског бискупа Вићентија Буће да су „шизматички зрели за превођење у католичанство“, па су уследили неуспјешне мисионарске активности фра Серафина Мисеричића и дон Борба Вушковића од године 1629. А затим и извјештај о томе конгре-

⁹ Поповић Томо, Херцег-Нови, 1832—1797, Херцег-Нови, 1924.

¹⁰ Стјепчевић дон Иво, Превлака, Загреб, 1930.

гашији мисионара Ивана Пасквалија од 5. августа 1646. Прозелизмам у Кртолима и Луштици није дао очекиване резултате, али су односи становника Луштитчког полуострва и фрањеваца на Отоку остали пријатељски за читаво вријеме њиховог боравка на Отоку.²

Фрањевци су напустили Оток јула 1800. године. Разлози нису забиљежени: „Након њиховог одласка тадање бискупско наредбеништво у Котору одасла на Оток два свешеника: Тому Маровића из Доброте и Николу Ненада Пераштаина, да чувају светиште и да уједно буду жупници: први у Кртолима а други у Крапњима. Касније Маровић отиде у Тиват за жупника а замијени га Иван Гњерини (помњан и као Гусрини) 1829. године. Након мало времена умрије Ненада а на његово мјесто дође Josip Raffaelli Ргџанјанин.“³ Овај жупник се помиње и као Јосип Радовић.⁴

Страховито невријеме 27. 1. 1844. направило је пустош на Отоку. „Кад је било око десет сати поче југо помало узнемиравати море што је часком отпочинило. Мало помало море се узгиба, а обзоре застре црна облачина ... Изнад облака ори се гром као да се брада руше ... Кад је било око два сата наста урнебес: киша пада као из кабла, југо окренуо на југозападњак. Море је и саму кућу полијевало ... Кад удари гром у звоник који се намах сруши, дјеломце на кућу а дјеломце на светиште. Кућа и светиште претворе се у глин час у рушевине које затрпаше Иву и Јозу ... Питат ћеш што је с кипом Госпним? Кип остаде нетакнут, само се тријес мало дотакао Госпина лица да потомству остане вјечна успомена на несрећу.“⁵

Обнављање цркве након рушења потрајало је дуже и завршено је (али без манастира) у прољеће 1854. г. Исте године 15. августа, уз помпезну свечаност и церемонијал, пренешен је Богородичин кип из Богшића и постављен на своје раније постоље у обновљеној цркви на Отоку.

Оток је доста дуго жалосно изгледао. Вреднији предмети су још раније однешени у друге цркве. Што је у том времену било са Богородичиним кипом, остало је незабиљежено. Тек 1900. године је почела обнова објеката. Дон Нико Луковић каже да је бискуп Ућелини „својим средствима подигао из рушевина самостан и украсио цркву, те ту уредно љетниковац за баке бискупског сјеменишта. Бока Которска остаће за вјечита времена захваљна овоме великом добротвору, који је уз толике корисне установе што их је основао у бискупији, спасао од коначне пропасти и ову часну старину.“⁶

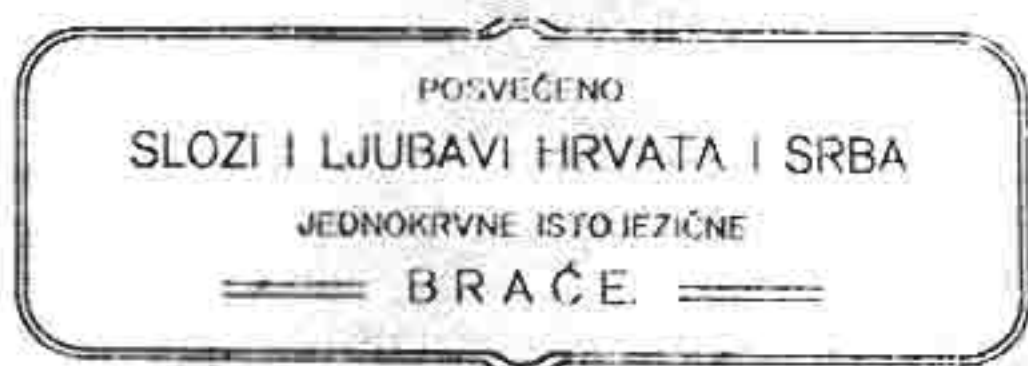
Дон Нико је пропустио да помене богату библиотеку којом је Ућелини опремио самостан на Отоку. Али је на више мјеста истакао Ућелинијево супротстављање свакоме, па и Светој Столици, за све што би могло реметити јединство Бо-

Бискуп Увелин

кеља: „Његов Monumentum aetere perpetuus у Боки је апостола-ски рад за братску слогу и љубав те вјерску трпељивост, чиме је Бока увијек предњачила.“¹¹

Од 1901. г. бискуп Ућелини — Тице је све дуже боравио на Отоку и у тишини приводно крају своје грандиозно животно дјело које је завршио 1909. г. Ово дјело је оцијењено као најбољи превод Дантеа са италијанског на неки други језик. Од 600 страница тог текста, преко двије трећине су коментари, објашења и стручна упутства за читање и разумијевање са масом корисних података. То дјело је Ућелини посветио братству и јединству наших народа. На средини прве странице, без икаквог другог текста, стоји само ова посвета:

Ућелини је не само кроз ово, већ кроз све своје поступке личним примјером показивао како не треба истицати вјерске и друге разлике међу људима.

Госпин кип на Отоку је познат као »Sancta Maria Gratuitum (или de Gratis, односно de Gratia) de Scopulo Parvo (или Insula Parva) de Gulpho Catharensi«. Занимљиво је да представља Мајку Божју са стомаком, као трудницу. Кажу да су овакви ликови безгрешне Богородице у хришћанству изузети. Фигурица Исуса је касније додата да би прикрила труднички стомак.

Кип сматрају чудотворним јер, наводно, помаже несрећницима, а са њим су се заиста дешавале чудне ствари. Иако је био од дрвета, кроз све похаре, рушења и пожаре, остајао је на свом постољу неоштећен. Па и у оном пожару из 1624. када је све изгорело. Неоштећен је остао и у катастрофалном земљотресу 1979. године када су попадали и изломали се кипови мраморних анђела.

¹¹ Луковић дон Нико, Франо Ућелини — Тице бискуп которски, говор у Прчању, 1952.

Блажени израз лица дрвеног кипа Блажене Госпе од Отока

За вријеме другог свјетског рата Оток је корисно служио и потребама НОП-а јер је његов црквењак Иво Главочић, заједно са синовима био сарадник НОП-а. Ту су се укрштале везе са баркама, концентрисала помоћ за партизанае, а 1944. г. су се ту обучавали младићи пред одлазак у партизанае у руковању оружјем које се крило у цркви.

Послије другог свјетског рата Оток је одиграо једну хуману мисију. Ту су се опорављала изнемогла дјeca, а ту су његована и сирочад из грађанског рата у Конгу. Било је то Дјечје одмаралиште Црвеног крста Србије. Оток је 22. 8. 1967. враћен заједници вјерника Которске бискупије, а брига за Оток је повјерена оцима исусовачког реда. Рестаурација је извршена 1973. године.

У земљотресу 1979. године објекти на Отоку су претрпјели знатна оштећења. Новембра 1982. Оток је први пут добио електричну струју (подморским каблом од кртољске обале). Ови радови су обављени уз помоћ Царитаса, а припремљена је и документација па се очекује генерална санација и рестаурација из средстава признатих штета за културно-историјске споменике.

У самотанском објекту се сада опрема посебна просторија за експозите музејске и сакралне вриједности. Ту ће се наћи и сачувани остаци библиотеке Ућелишија. Пружиће се прилика да и шира јавност сазна нешто више о овом острву и да постане привлачан за туристе. То је и циљ овог прилога.

Снимци: ИНДОК-ЦЕНТАР Тиват.
Сниматељ: Тони — Гула Марковић.